

A Geopolitical Explanation of the United States' Presence in the Horn of Africa Meysam Mirzaei Tabar¹

DOR: 20.1001.1.28210247.1403.4.1.6.0

13

Vol. 4
Spring 2024**Abstract**

The Horn of Africa, with its prominent geographical, geopolitical, geo-economic, and geo-cultural position, is one of the most significant and influential regions not only in Africa but globally across political, economic, military, and security dimensions. This region combines both maritime and coastal attributes, a factor that, along with other critical characteristics, has attracted the attention of global actors. Numerous regional and extraregional players are active in the Horn of Africa. Among these, the United States stands out as an extraregional actor actively engaged across political, military, security, and economic dimensions, reflecting its global strategy of influence and presence.

The activities, scope, and reasons for U.S. involvement in the Horn of Africa can be analyzed within the framework of geopolitics due to their inherent connections to geography, politics, and power. This explanatory study, employing a documentary research method and leveraging library sources, seeks to answer the question: within the framework of geopolitical concepts, what are the primary reasons for and the geopolitical analysis of the United States' presence and activities in the Horn of Africa?

The research findings reveal that the main reasons for the United States' presence in the Horn of Africa are military and security objectives, efforts to expand its sphere of influence, territorial extension, and competition with rival actors. Each of these factors is rooted in geopolitical considerations.

Keywords: Geopolitics, Africa, Horn of Africa, United States, Red Sea

Research Paper

Received:
25 June 2024Revised:
15 November 2024Accepted:
21 November 2024Published:
25 November 2024

P.P: 179-201

ISSN: 2821-0247
E-ISSN: 2783-4743

1. Assistant Professor, Department of Geopolitical Studies, Center for African Studies, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
m.mirzaeitabar@modares.ac.ir

Cite this Paper: Mirzaei Tabar'M. A Geopolitical Explanation of the United States' Presence in the Horn of Africa. *American Strategic Studies*, 13(4), 179–201.

Publisher: Imam Hussein University

© **Authors**

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

13

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۹/۰۵

صص: ۱۹۳-۱۷۱

شابا چاپی: ۲۸۲۱-۰۲۴۷

الکترونیکی: ۲۷۸۳-۴۷۴۳

تبیین ژئوپلیتیکی حضور ایالات متحده آمریکا در منطقه شاخ آفریقا

میثم میرزائی تبار^۱

چکیده

منطقه شاخ آفریقا با برخورداری از موقعیت برجسته جغرافیایی، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر، یکی از مناطق مهم و تأثیرگذار در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی، امنیتی و... نه تنها در آفریقا بلکه در سطح جهان است. این منطقه دو موقعیت دریایی و ساحلی را به صورت توأمان دارا است و همین مسئله به انضمام برخی ویژگی‌های مهم دیگر، نگاه بازیگران جهان را به این منطقه جلب کرده است. بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مختلفی در شاخ آفریقا فعال هستند. ایالات متحده آمریکا یکی از بازیگران فرامنطقه‌ای حاضر در این منطقه است که به تبع نفوذ و حضور در سایر نقاط جهان، در شاخ آفریقا نیز در ابعاد مختلف سیاسی، نظامی، امنیتی، اقتصادی و... فعال و نقش آفرین است. فعالیت‌ها، ابعاد و علل حضور این کشور در منطقه شاخ آفریقا به واسطه برخورداری ماهیت آن‌ها از مؤلفه‌های جغرافیا، سیاست و قدرت قابل بحث و تبیین در چارچوب ژئوپلیتیک است. پژوهش حاضر که مبتنی بر رویکرد تبیینی بوده و روش مورد استفاده در آن نیز مطالعه اسنادی با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای است در صدد پاسخ به این سؤال است که در چارچوب مفاهیم ژئوپلیتیک، مهم‌ترین علل حضور و فعالیت ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا کدامند؟ و تحلیل ژئوپلیتیکی این علل چیست؟ نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین دلایل حضور ایالات متحده آمریکا در منطقه شاخ آفریقا در ابعاد نظامی و امنیتی، تلاش برای افزایش حوزه نفوذ و قلمروگستری، رقابت و مقابله با بازیگران رقیب و... است که هر یک از آن‌ها از ماهیتی ژئوپلیتیکی برخوردار هستند.

کلیدواژه‌ها: ژئوپلیتیک؛ آفریقا؛ شاخ آفریقا؛ ایالات متحده آمریکا؛ دریای سرخ

۱ استادیار گروه مطالعات ژئوپلیتیک، مرکز مطالعات آفریقا، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

m.mirzaeitabar@modares.ac.ir

استناد: میرزائی تبار، میثم. تبیین ژئوپلیتیکی حضور ایالات متحده آمریکا در منطقه شاخ آفریقا. مطالعات راهبردی آمریکا،

DOR: 20.1001.1.28210247.1403.4.1.6.0 .۱۶۹- ۱۹۱،(۴)۱۳

نویسندگان ©

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

کره زمین متشکل از قاره‌ها و مناطق جغرافیایی متنوع با ویژگی‌ها و ارزش‌های گوناگون و متفاوت است. تفاوت قاره‌ها و مناطق را می‌توان در ابعاد مختلف مشاهده کرد. یکی از این ابعاد مربوط به ویژگی‌های جغرافیایی، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، ژئوکالچر، ژئواستراتژیک و... است که به تناسب برخورداری کمی و کیفی مناطق جغرافیایی از این ویژگی‌ها، ارزش و اهمیت آن‌ها تعیین و مشخص می‌شود.

در میان قاره‌های جهان، قاره آفریقا یکی از قاره‌های با اهمیت در ابعاد مختلف است. این قاره از تنوع جغرافیایی، طبیعی، انسانی، اقتصادی، فرهنگی و... برخوردار است و همین ویژگی‌ها به آفریقا موقعیتی خاص در ابعاد ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، ژئوکالچر و ژئواستراتژیک داده است و در طول تاریخ، همواره موجب توجه و نگاه ویژه بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به این قاره شده است. قاره آفریقا همانند سایر قاره‌های جهان، از مناطق مختلف جغرافیایی تشکیل شده است که هر یک از مناطق آن از اهمیت و ارزش‌های متفاوتی برخوردار هستند. یکی از مناطق مهم این قاره که اهمیت آن در سطح جهان مورد توجه است، منطقه شاخ آفریقا در شرق این قاره است. شاخ آفریقا از دو فضای آبی، خشکی و ساحلی پر اهمیت تشکیل شده است که فضای آبی آن از جنوب به شمال متشکل از اقیانوس هند، خلیج عدن، تنگه باب المندب و دریای سرخ و فضای خشکی و ساحلی آن شامل چهار کشور اتیوپی، سومالی، اریتره و جیبوتی است. ویژگی‌ها و موقعیت خاص جغرافیایی طبیعی و انسانی شاخ آفریقا، این منطقه را از نظر ژئوپلیتیکی و سایر مولفه‌های زیر مجموعه آن یعنی ژئواکونومیک، ژئوکالچر و ژئواستراتژیک اهمیت و ارزش مضاعف بخشیده و همین مسئله سبب شده است تا شاخ آفریقا از گذشته تاکنون محور رقابت بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای ورود، حضور، نقش آفرینی و بهره‌برداری از ظرفیت‌های مختلف آن باشد.

یکی از بازیگران فرامنطقه‌ای مطرح و فعال در شاخ آفریقا، ایالات متحده آمریکا است. این کشور که پس از پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، خود را در جایگاه برتر سلسله مراتب قدرت جهان مطرح کرد، به تبع تلاش برای نفوذ و قلمروگستری در مناطق مختلف جهان، در قاره آفریقا و به‌طور ویژه پس از تحولات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ میلادی در منطقه شاخ آفریقا حضور و نفوذ پیدا کرده و فعال شد. آمریکا در ابعاد مختلف و با شدت و ضعف در کشورهای شاخ آفریقا

و مناطق آبی و ساحلی این منطقه فعال است. آنچه اهمیت این حضور را بیش از پیش می‌کند، اهمیت ژئوپلیتیکی آن است. در واقع، حضور و فعالیت‌های ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا از ماهیتی ژئوپلیتیکی برخوردار است و بررسی و تحلیل ژئوپلیتیکی فعالیت‌ها و اقدامات کشورها از جمله آمریکا در مناطق جغرافیایی و به طور خاص در شاخ آفریقا یکی از ضرورت‌های مطالعاتی است. توجه به این نکته نیز ضروری است که با در نظر گرفتن رقابت تمدنی-گفتمانی که میان جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا وجود دارد و قاره آفریقا هم یکی از مناطق بالقوه دارای قابلیت پذیرش گفتمان انقلاب اسلامی است، تعارض منافع و نگاه‌ها ذیل این مسئله شکل می‌گیرد و تحولات اخیر در محدوده آبی و ساحلی شاخ آفریقا در تنگه باب المندب و دریای سرخ، مطالعات در این زمینه را بیش از پیش مورد تأکید قرار می‌دهد.

این پژوهش در صدد است تا ضمن شناسایی و معرفی وضعیت حضور و فعالیت‌های ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا و علل آن، این حضور و نفوذ و دلایل آن را از منظر ژئوپلیتیک و براساس مؤلفه‌های اصلی آن مورد بررسی، تحلیل و تبیین قرار دهد. سؤال اصلی پژوهش این است که در چارچوب مفاهیم ژئوپلیتیک، مهم‌ترین علل حضور و فعالیت ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا کدامند؟ و تحلیل ژئوپلیتیکی این علل چیست؟ پژوهش به دلیل اکتشافی بودن، فرضیه محور نیست.

۱- پیشینه تحقیق

در ارتباط با تحلیل یا تبیین ژئوپلیتیکی حضور ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا در منابع علمی اعم از کتاب، مقاله یا گزارش‌های علمی، به طور مشخص و مستقیم منبعی یافت نمی‌شود و آنچه به صورت غیرمستقیم با این موضوع مرتبط است به برخی مقالات فارسی یا انگلیسی مربوط می‌شود که اشاره‌های مختصری به این مقوله و ابعاد حضور ایالات متحده آمریکا در آفریقا و برخی کشورهای شاخ آفریقا داشته‌اند. تگگنه ادمنالم مکوریانو^۱ (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان «سیاست ایالات متحده در قبال شاخ آفریقا از سال ۱۹۹۱»^۲ با تحلیل سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا در قبال شاخ آفریقا از سال ۱۹۹۱ میلادی، سیاست این کشور در قبال کشورهای شاخ آفریقا را بیشتر بر

^۱ Tegegne Edemealem Mekuriyaw

^۲ United States Policy towards Horn of Africa Since 1991

پایه منافع ملی می‌داند تا قوانین بین‌المللی و منافع متقابل. نویسنده معتقد است که پس از سال ۱۹۹۱ میلادی سیاست ایالات متحده آمریکا در قبال شاخ آفریقا به‌عنوان یک منطقه ژئوپلیتیکی مهم، بر کمک‌های حقوق بشری، امنیتی، اقتصادی، تلاش برای حل منازعات و جنگ‌ها و... متمرکز بوده و اصول یا سیاست آن در قبال هر یک از کشورهای شاخ آفریقا، درجات متفاوتی داشته است.

دگانگ سون و یحیی اچ زوبیر^۱ (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان «آشیانه عقاب در شاخ آفریقا: استقرار استراتژیک نظامی ایالات متحده در جیبوتی»^۲ به تغییر حضور نظامی ایالات متحده در جیبوتی به‌عنوان یک کشور شاخ آفریقا از رویکرد نرم به ترتیبات مهم استراتژیک اشاره کرده و این حضور را دارای ماهیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک برای اجرای راهبردهای آن علیه تروریسم، حفاظت از سرمایه‌گذاری‌های انرژی و مبارزه با دزدی دریایی می‌دانند.

همچنان که مشاهده می‌شود هر یک از این منابع، نگاه جزئی و موردی به حضور ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا یا یکی از کشورهای این منطقه داشته‌اند و به صورت خاص تحلیل و تبیین ژئوپلیتیکی عمیق نسبت به حضور این کشور در شاخ آفریقا ندارند و همواره این خلاء پژوهشی برای بررسی موضوع وجود داشته است؛ لذا نوآوری پژوهش حاضر در متفاوت بودن نسبت به منابع مشابه برای تکمیل و رفع خلاء مدنظر است.

۲- روش

پژوهش حاضر مبتنی بر رویکرد تبیینی، و روش مورد استفاده در آن مطالعه اسنادی با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای است. در واقع روش گردآوری اطلاعات، اسنادی و کتابخانه‌ای با استفاده از منابعی همچون مقاله، کتاب، گزارش‌های علمی، اخبار و تحلیل رسانه‌های معتبر بین‌المللی و... است. روش تحلیل نیز تبیینی (علی)، و متغیر مستقل «ژئوپلیتیک» و متغیر وابسته «حضور ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا» است.

^۱ Degang Sun and Yahia H. Zoubir

^۲ The Eagle's Nest in the Horn of Africa: US Military Strategic Deployment in Djibouti

۳- ملاحظات نظری (تعریف مفاهیم)

۳-۱- ژئوپلیتیک^۱

تاکنون تعاریف مختلفی از ژئوپلیتیک ارائه شده است که هر یک از آن‌ها ابعادی از این مفهوم را تشریح می‌کنند. ژئوپلیتیک، مطالعه تأثیر تقسیم و توزیع عناصر جغرافیایی بر هدایت سیاست‌های جهانی است و در اصل تأثیر وضعیت فضایی قاره‌ها و اقیانوس‌ها و توزیع منابع طبیعی و انسانی بر روابط حکومت‌ها نامیده می‌شود (Agnew, 2003: 135). بررسی تعاریف مختلف از ژئوپلیتیک نشان می‌دهد که پنج دیدگاه عمده شامل تأثیر جغرافیا بر امور نظامی-استراتژیک؛ تأثیر یک جانبه جبری جغرافیا بر سیاست به‌ویژه روابط بین‌الملل؛ تأثیر دو جانبه جغرافیا و سیاست؛ تحلیل فضایی مناسبات و ساختار قدرت و رقابت جهانی؛ و دانش عملی فضایی سازی سیاست‌ها و هدایت رقابت‌ها را می‌توان از این علم برداشت کرد. با وجود این، ژئوپلیتیک علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر است (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۷-۳۶).

۳-۲- کد ژئوپلیتیکی^۲

شیوه، رفتار یا روشی است که یک کشور از طریق آن جهت‌گیری خود را نسبت به جهان نشان می‌دهد. هر کشور برای تعریف کد ژئوپلیتیکی خود از پنج محاسبه اصلی به شرح ذیل استفاده می‌کند: الف) متحدان فعلی و بالقوه ما چه کسانی هستند؛ ب) دشمنان فعلی و بالقوه ما چه کسانی هستند؛ ج) چگونه می‌توانیم متحدان خود را حفظ و متحدان بالقوه را جذب کنیم؛ د) چگونه می‌توانیم با دشمنان فعلی و تهدیدات نوظهور خود مقابله کنیم؛ ه) چگونه چهار محاسبه مذکور را برای افکار عمومی خود و جامعه جهانی توجیه می‌کنیم (Flint, 2006: 55-56).

۳-۳- راهبرد ژئوپلیتیکی^۳

چنانچه در تدوین یک استراتژی یا راهبرد و سیاست، عوامل ژئوپلیتیکی تأثیرگذار باشند و یا تحت تأثیر متغیرهای جغرافیایی، فضایی و ژئوپلیتیکی تدوین شده باشد، راهبرد یا استراتژی ژئوپلیتیکی پدیدار می‌شود (افشردی، ۱۳۸۰: ۴۸). در واقع، راهبرد ژئوپلیتیکی، راهبرد و خط مشی

¹ Geopolitics² Geopolitical code³ Geopolitical strategy

اتخاذ شده توسط یک دولت یا سازمان و ائتلاف بین‌المللی علیه رقبای خود برای رسیدن به اهداف و منافع ملی با استفاده از عوامل جغرافیایی است (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۲۲).

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- منطقه شاخ آفریقا

شاخ آفریقا نام و عنوان منطقه‌ای شبیه به شاخ در شرق آفریقا است که چهار کشور اتیوپی، سومالی، اریتره و جیبوتی سرزمین‌ها و خشکی‌های این منطقه را تشکیل می‌دهند. برخی منابع، کشورهای تشکیل دهنده شاخ آفریقا را بیش از این چهار کشور دانسته و سودان، سودان جنوبی، اوگاندا و کنیا را هم جز این منطقه می‌دانند (Hassan & Others, 2019: 2). با وجود این، موقعیت جغرافیایی دقیق‌تر شامل همان چهار کشور اصلی است. این منطقه از سمت شرق، به صورت زبانه‌ای در داخل اقیانوس هند پیش آمده و در سواحل این اقیانوس، خلیج عدن، تنگه باب‌المندب و دریای سرخ واقع شده است.

این منطقه از دیرباز یکی از مناطق با موقعیت برجسته جغرافیایی، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، استراتژیک و ژئواستراتژیک در جهان بوده است. فضاهای آبی و دریایی متصل به هم خلیج عدن، تنگه باب‌المندب و دریای سرخ که در ساحل بلافصل محدوده سرزمینی و خشکی شاخ آفریقا واقع شده‌اند، این منطقه و همچنین قاره‌های آفریقا و آسیا را از یک‌دیگر جدا می‌کنند. این محدوده آبی به دلیل قرارگیری مسیرهای تردد و تجارت دریایی بین‌المللی در آن‌ها و وابستگی بسیاری از کشورهای جهان برای عبور و مرور کشتی‌های تجاری و انجام صادرات و واردات، از نقش و اهمیت برجسته‌ای در اقتصاد جهان برخوردار است. به گونه‌ای که با وقوع هر نوع ناامنی در این منطقه و اختلال در روند تردد کشتی‌های تجاری، اقتصاد جهان دچار نوسان و تأثیرات منفی خواهد شد. این ارزش و اهمیت قابل توجه، مناطق ساحلی آن‌ها هم بخش شرقی و محدوده قاره آسیا، و هم بخش غربی آن در محدوده قاره آفریقا را واجد ارزش و اهمیت کرده است و امروز کشورهای شاخ آفریقا از موقعیت و جایگاه برجسته‌ای در ابعاد جغرافیایی، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، استراتژیک و ژئواستراتژیک برخوردار هستند. این اهمیت و ارزش‌های بیان شده برای فضاهای دریایی و ساحلی شاخ آفریقا سبب شده است تا بسیاری از بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای با اهداف و علایق مختلف

در تلاش برای حضور و فعالیت مؤثر در آن باشند. این مسئله جایگاه و ارزش و اهمیت شاخ آفریقا را بیش از پیش کرده است (میرزائی تبار، ۱۴۰۱: ۱۳۸).

نقشه-۱. موقعیت جغرافیایی شاخ آفریقا (YourFreeTemplates, 23 May 2017)

۴-۲- وضعیت حضور و اقدامات ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا

یکی از بازیگران فرامنطقه‌ای مهم در شاخ آفریقا، ایالات متحده آمریکا است. آفریقا برای ایالات متحده یک اولویت استراتژیک نیست و عموماً به عنوان یک فضای جانبی برای قدرت این کشور شناخته می‌شود. با وجود این، اهمیت آن رو به افزایش است (Ferras, 2015: 6). در دهه اول قرن بیست و یکم، در منطقه شاخ آفریقا، موضوعات ضد تروریسم و ضد دزدی دریایی در ردیف اولویت‌های بازیگران امنیتی خارجی قرار گرفت. ایالات متحده آمریکا مشارکت مستقیم امنیتی را در منطقه و همراه با متحدان اصلی خود از طریق چارچوب‌های دوجانبه و چندجانبه آغاز کرد. پس از این اقدامات، شاخ آفریقا و به ویژه سومالی به عرصه مهمی برای عملیات ضد تروریسم آمریکا تبدیل شد (Melvin, 2019: 7).

جیبوتی یکی از شرکای اصلی ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا است. این کشور میزبان تنها حضور نظامی پایدار ایالات متحده آمریکا در آفریقا در کمپ لمونیر است که با توافق رسمی در سال ۲۰۰۳ میلادی تأسیس شد. براساس توافق دوجانبه دیگری با دولت جیبوتی، ایالات متحده آمریکا امکان دسترسی به امکانات و فرودگاه بندر جیبوتی را نیز دارد (U.S. Department of State, 2018). در واقع، پس از حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ م در آمریکا، این کشور نیروهای خود را به صورت مستقیم در منطقه شاخ آفریقا به عنوان بخشی از «جنگ جهانی علیه تروریسم» فعال کرد. دولت جیبوتی در سال ۲۰۰۱ میلادی کمپ لمونیر را به ایالات متحده آمریکا اجاره داد و ستاد مشترک نیروهای ترکیبی - شاخ آفریقا (CJTF-HOA) در ۱۳ مه ۲۰۰۳ م به آنجا نقل مکان کرد (Melvin, 2019: 7).

پایگاه نظامی آمریکا در کمپ لمونیر در حومه شهر جیبوتی واقع شده است که با فرودگاه بین‌المللی جیبوتی (DIA)، جایی که نیروهای هوایی فرانسه و ژاپن نیز در آن مستقر هستند، محدود و هوایی مشترک دارد. جیبوتی تنها کشور میزبان پایگاه نظامی دائمی ایالات متحده آمریکا در آفریقا است. از سال ۲۰۱۱ میلادی، ارتش آمریکا از میدان هوایی واقع در بیابان‌های اطراف (در چابلی^۱) برای پرواز هواپیماهای بدون سرنشین علیه القاعده در یمن و الشبیب در سومالی استفاده می‌کند (Cabestan, 2019: 3).

ستاد مشترک نیروهای ترکیبی - شاخ آفریقا (CJTF-HOA) از سال ۲۰۰۲ میلادی در جیبوتی مستقر شده است. تشکیل این ستاد در ابتدا به‌عنوان بخشی از واکنش ایالات متحده آمریکا به حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ میلادی بود اما با ایجاد ستاد فرماندهی آفریقا ایالات متحده آمریکا (AFRICOM) در سال ۲۰۰۸ میلادی، جیبوتی تبدیل به میزبان تنها مرکز نظامی دائمی ارتش آمریکا در قاره آفریقا شد و تأسیسات نظامی این کشور در کمپ لمونیر مستقر شد. در طول دهه بعد، حضور ایالات متحده آمریکا در جیبوتی به تدریج پیچیده‌تر و ماندگارتر شد. در دسامبر ۲۰۱۱ میلادی، ایالات متحده یک مجتمع بزرگ سفارتخانه‌ای جدید را در جنوب کمپ لمونیر افتتاح کرد (Styan, 2016: 83). جیبوتی و ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۱۲ میلادی در یک توافق‌نامه جدید در مورد اجاره پایگاه نظامی و خدمات تأسیساتی آمریکا در جیبوتی، توافق کردند تا امتیاز این پایگاه به مدت ۹۹

¹ Chabelley

سال به ایالات متحده واگذار و در طول این مدت به صورت سالانه اجاره پرداخت شود (Sun and Zoubir, 2016: 117). در سال ۲۰۱۳ میلادی، طرح‌ها و قراردادهایی برای گسترش پروازهای هوایی و امکانات در جیبوتی اعلام شد. در می ۲۰۱۴ میلادی و در جریان سفر اسماعیل عمر گله، رئیس‌جمهور جیبوتی به واشنگتن قراردادی ۱۰ ساله برای اجاره تأسیسات نظامی امضاء شد (Styan, 2016: 83). میزان اجاره این پایگاه نظامی آمریکا، ۶۳ میلیون دلار اعلام شده است (Cabestan, 2019: 7). این پایگاه به‌عنوان یکی از مقرهای ستاد مشترک نیروهای ترکیبی - شاخ آفریقا (CJTF-HOA) آمریکا، در کمتر از ده سال، از ساختار ساده دفتر مرکزی به پایگاه نظامی مجهز به تجهیزات مدرن و تهاجمی تبدیل شده است. مأموریت این فرماندهی آمریکا برای آفریقا «حفاظت و دفاع از منافع امنیت ملی ایالات متحده با تقویت توانایی‌های دفاعی کشورهای آفریقایی و ارگانسیم‌های منطقه‌ای و در هنگام هدایت‌گری، انجام عملیات نظامی برای جلوگیری و رفع تهدیدات فراملی و فراهم کردن فضایی امن برای تحقق حکمرانی خوب و توسعه» اعلام شده است (Ferraz, 2015: 6). علاوه بر حضور نظامی و امنیتی ایالات متحده آمریکا در سرزمین جیبوتی، در دو دهه گذشته، آمریکا در ارائه کمک‌ها به جیبوتی پس از فرانسه به عنوان کشور کمک‌کننده اصلی درآمدهای دولت جیبوتی، در رده دوم قرار داشته است. پیش از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ میلادی، کل کمک‌های ایالات متحده به جیبوتی فقط ۱۲.۴ میلیون دلار بود اما پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ میلادی، این میزان افزایش یافته است (Sun and Zoubir, 2016: 117). براساس گزارش وزارت امور خارجه ایالات متحده آمریکا، این کشور کمک‌هایی در زمینه‌های آموزش، بهداشت، تقویت نیروی کار، انرژی تجدیدپذیر و توسعه جامعه مدنی به جیبوتی ارائه می‌کند. در زمینه همکاری‌های اقتصادی، صادرات ایالات متحده به جیبوتی شامل روغن نباتی، گندم، ماشین‌آلات و مواد غذایی است. واردات ایالات متحده از کشورهای مبدأ دورتر مانند اتیوپی، از جیبوتی عبور می‌کند. این واردات شامل قهوه، سبزیجات، عطر و لوازم آرایشی است. اتیوپی حدود ۹۰ درصد کالاهای خود را از طریق بنادر جیبوتی صادر می‌کند (U.S. Department of State, 2018).

در ارتباط با سومالی، با تصویب قانون اساسی موقت این کشور، ایالات متحده آمریکا در ۱۷ ژانویه ۲۰۱۳ میلادی به صورت رسمی دولت جدید فدرال سومالی (FGS) را به رسمیت شناخت. ایالات متحده تجارت و سرمایه‌گذاری کمی در سومالی دارد. صادرات این کشور به سومالی شامل

حبوبات، غلات، کالاهای مرتبط با پخت و پز، محصولات اهدایی و ماشین آلات است. واردات ایالات متحده از سومالی نیز شامل سنگ‌های قیمتی و محموله‌های با ارزش پایین است. وزارت امور خارجه ایالات متحده آمریکا اهداف سیاست خارجی این کشور در سومالی را «تقویت ثبات سیاسی و اقتصادی، جلوگیری از استفاده از سومالی به عنوان پناهگاهی امن برای تروریسم بین‌المللی و کاهش بحران انسانی ناشی از سال‌ها منازعه، خشکسالی، سیل و حکمرانی ضعیف» اعلام کرده است. براساس گزارش این وزارتخانه، ایالات متحده از سال مالی ۲۰۰۶ میلادی، بیش از ۳ میلیارد دلار کمک‌های بشردوستانه به سومالی برای رفع مشکلات خشکسالی، قحطی و پناهندگان ارائه کرده است. از سال ۲۰۱۱ میلادی نیز این کشور ۲۵۳ میلیون دلار کمک‌های توسعه‌ای برای پشتیبانی از بخش‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی سومالی ارائه داده است (U.S. Department of State, 13 August 2018).

همچنین آمریکا در سومالی نیروی نظامی تشکیل داده و پایگاهی برای عملیات در سراسر آفریقا و غرب آسیا در اختیار گرفته است. این کشور فرماندهی مقابله با دزدی و جرایم دریایی در شاخ آفریقا را به عهده گرفته است (Melvin, 2019: 7). در سال‌های اخیر، ایالات متحده آمریکا به منظور انجام حملات پهپادها و عملیات نیروهای ویژه و همچنین آموزش ارتش ملی سومالی (SNA) به طور ویژه در پایگاه هوایی بیلداگل^۱، حضور نظامی خود در سومالی را به میزان قابل توجهی افزایش داده است (Melvin, 2019: 8). با وجود این، دونالد ترامپ رئیس‌جمهور سابق ایالات متحده آمریکا در اوایل سال ۲۰۲۱ میلادی و اواخر دوره چهار ساله ریاست جمهوری خود، دستور خروج کامل نیروهای آمریکایی از سومالی را صادر کرد و حدود ۷۰۰ نیروی نظامی آمریکایی که در این کشور حضور داشتند، خارج شدند (Military Times, 17 January 2021). در ۱۵ فوریه ۲۰۲۴، وزیر دفاع سومالی و کاردار ایالات متحده آمریکا در موگادیشو، یادداشت تفاهمی امضا کردند که به موجب آن آمریکا پنج پایگاه نظامی برای ارتش سومالی برای مقابله با گروه الشباب خواهد ساخت. این پایگاه‌های جدید مرتبط با تیپ داناب ارتش سومالی^۲ خواهند بود که در سال ۲۰۱۷ پس از توافق ایالات متحده آمریکا و سومالی برای جذب، تجهیز و آموزش ۳۰۰۰ مرد و زن

¹ Baledogle

² Somali military's Danab Brigade

از سراسر سومالی برای ایجاد یک گروه پیاده نظام در ارتش سومالی ایجاد شد. این تیپ به عنوان یک نیروی واکنش سریع در تلاش برای عقب راندن گروه الشباب نقش داشته است (AP, 2024). در ارتباط با اتیوپی، وزارت امور خارجه ایالات متحده آمریکا روابط دیپلماتیک خود با اتیوپی را مهم، پیچیده و متمرکز بر چهار هدف اصلی به شرح ذیل اعلام کرده است: حمایت از شهروندان آمریکایی؛ تقویت نهادهای دموکراتیک و توسعه حقوق بشر؛ ایجاد رشد اقتصادی گسترده و ترویج توسعه؛ و گسترش صلح و امنیت منطقه‌ای. براساس گزارش وزارت امور خارجه ایالات متحده آمریکا، این کشور «بزرگترین کشور کمک کننده در موضوعات بشردوستانه برای رفع نیازهای اتیوپی» است و به طور متوسط، سالانه بیش از نیم میلیارد دلار برای این منظور اختصاص می‌دهد. علاوه بر این کمک‌ها، کمک‌های توسعه‌ای در زمینه تقویت اقدامات دموکراتیک، مسئولیت‌پذیری شهروندان و رشد و رونق اقتصادی نیز انجام می‌دهد. اتیوپی از جمله مؤثرترین شرکای توسعه‌ای ایالات متحده در آفریقا، به ویژه در زمینه مراقبت‌های بهداشتی، آموزش و امنیت غذایی است. اتیوپی میزبان بیش از ۷۲۰ هزار پناهنده آفریقایی است. حمایت ایالات متحده از پناهندگان در اتیوپی در سال ۲۰۱۹ میلادی، در مجموع ۹۴.۴ میلیون دلار بوده است. اتیوپی ۸۲مین شریک بزرگ تجارت آمریکا با ۱.۸ میلیارد دلار کل ارزش تجارت کالا در طول سال ۲۰۱۸ میلادی است. ارزش صادرات کالای آمریکا به اتیوپی، ۱.۳ میلیارد دلار و ارزش واردات کالا از این کشور، ۴۴۵ میلیون دلار بوده است. کالاهای صادراتی ایالات متحده به اتیوپی شامل هواپیما، گندم، ماشین‌آلات، محموله‌های با ارزش پایین و تولیدات تعمیر شده و سبزیجات است. واردات ایالات متحده آمریکا از اتیوپی نیز شامل قهوه، دانه‌های روغنی، منسوجات و پوشاک است (U.S. Department of State, 2020). کشور دیگر شاخ آفریقا، اریتره است که روابط ضعیف و در سطح پایینی با ایالات متحده آمریکا دارد. دولت‌های مختلف در آمریکا، اریتره را به عنوان «یک حکومت مستبد» توصیف کرده و از موضوعات حقوق بشری در این کشور «ابراز نگرانی» کرده‌اند (Congressional Research Service (CRS), 2019). وزارت امور خارجه آمریکا در پایگاه اینترنتی خود درباره روابط با اریتره آورده است که «بنا به درخواست دولت اریتره، ایالات متحده کمک‌های دو جانبه‌ای به اریتره ارائه نمی‌دهد. ایالات متحده هیچ همکاری نظامی با اریتره ندارد» (U.S. Department of State, 2018).

همچنان که تشریح شد، حضور نظامی و امنیتی ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا پر رنگ‌تر از سایر جنبه‌ها است؛ اما علاوه بر اعمال قدرت نظامی در این منطقه و در دریای سرخ مانند عملیات ضد تروریسم در سومالی و حمایت از ائتلاف تحت رهبری سعودی‌ها در یمن، سالانه نزدیک به ۵ میلیارد دلار به عنوان کمک‌های بشردوستانه، امنیتی و توسعه‌ای در شاخ آفریقا هزینه می‌کند. با وجود این، ایالات متحده آمریکا نماینده ویژه‌ای در این منطقه تعیین نکرده و فاقد یک راهبرد سیاسی منطقه‌ای یکپارچه است (عبدالرحمن، ۲۰۲۰).

۴-۳- علل ژئوپلیتیکی حضور ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا

برای حضور ایالات متحده آمریکا در فضاهاى آبی و ساحلی منطقه شاخ آفریقا، دلایل مختلفی را می‌توان ذکر کرد که در این میان نقش علل ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک، ژئوکالچر و ژئواکونومیک برجسته‌تر از سایر عوامل است.

یکی از اقدامات مهم آمریکا در شاخ آفریقا، حضور نظامی و تأسیس پایگاه در جیبوتی به عنوان یک کشور دارای موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک است. قبل از پرداختن به علل تأسیس پایگاه نظامی در جیبوتی ذکر چند نکته ضرورت دارد: **اول** اینکه، بیشتر پایگاه‌های نظامی خارج از کشور ایالات متحده آمریکا در قلمرو سرزمینی دولت‌های متحد این کشور از جمله ژاپن، استرالیا، بحرین، عربستان سعودی، کره جنوبی، آلمان، انگلستان، ایتالیا، اسپانیا، پرتغال و ترکیه و... تأسیس شده‌اند اما ایجاد پایگاه نظامی آمریکا در جیبوتی در حالی بود که این کشور، متحد ایالات متحده آمریکا نبود؛ از پایان جنگ سرد تاکنون، اکثر کشورهایی که میزبان پایگاه‌های نظامی ایالات متحده آمریکا هستند، قدرت اقتصادی یا نظامی منطقه‌ای بوده‌اند و تقریباً همه اقتصادهای پیشرفته میزبان پایگاه‌های نظامی ایالات متحده هستند. در غرب آسیا نیز شش عضو شورای همکاری خلیج فارس، سرانه تولید ناخالص داخلی قابل توجهی دارند که تقریباً همه این کشورها پایگاه‌های نظامی ایالات متحده آمریکا را در خاک خود جای داده‌اند. در مقابل، جیبوتی از نظر اقتصادی و نظامی ضعیف و یکی از فقیرترین کشورها در جهان از نظر سرانه تولید ناخالص داخلی و شاخص توسعه انسانی است؛ **سوم**، از پایان جنگ سرد، پایگاه‌های نظامی آمریکا به طور قاطع با هدف مهار دشمنان بالقوه این کشور راه‌اندازی شده است. به‌عنوان مثال، پایگاه‌های نظامی ایالات متحده در اروپا به دنبال جلوگیری از رشد قدرت نظامی روسیه هستند. پایگاه‌های نظامی آمریکا در آسیا و اقیانوسیه در تلاش برای

مقابله با کره شمالی اتمی، قدرت اقتصادی و نظامی در حال رشد چین و احیای بالقوه نظامی گری ژاپن هستند. پایگاه‌های نظامی ایالات متحده در ترکیه و کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس قصد دارند تا ایران را در محاصره قرار دهند. با وجود این، پایگاه نظامی ایالات متحده آمریکا در جیبوتی در پی مهار تهدید مستقیمی از سوی کشورهای همسایه جیبوتی یعنی اتیوپی، کنیا و اریتره نیست چون این کشورها متحدان و شرکای مهم ایالات متحده در طرح موسوم به نبرد جهانی علیه تروریسم (GWOT) هستند؛ و **چهارم** این که، استقرار نظامی آمریکا در جیبوتی به دلیل پایداری طولانی مدت این کشور به اسلام سنتی است که خطرات سیاسی علیه این کشور را کاهش می‌دهد. در سراسر جهان اسلام، پایگاه‌های نظامی آمریکا به کرات با خطرات سیاسی روبرو هستند، مانند پایگاه‌هایی که در عربستان سعودی، عراق، افغانستان و پاکستان یا اغلب بسته شده یا تبدیل به تأسیسات غیرنظامی شده‌اند. تحلیل‌های موجود درباره علل استقرار پایگاه نظامی آمریکا در جیبوتی به‌طور کلی متأثر از روابط دوجانبه ایالات متحده آمریکا و جیبوتی از زاویه دیپلماتیک؛ اهمیت ژئواستراتژیک جیبوتی از منظر آرایش نظامی جهانی ایالات متحده آمریکا؛ و نقش جیبوتی در راهبرد جهانی ضد تروریسم ایالات متحده است (Sun and Zoubir, 2016: 113-114).

در همین ارتباط، مهمترین عوامل موثر در تأسیس پایگاه نظامی آمریکا در جیبوتی عبارتند از: ۱- آمریکا با افزایش حضور نظامی در جیبوتی در دو دهه گذشته، به دنبال استفاده از این کشور به عنوان یک قطب اصلی پیشبرد قدرت نظامی آمریکا در شاخ آفریقا و خلیج فارس برای اهداف تهاجمی است؛ ۲- جیبوتی و ایالات متحده آمریکا وارد اتحاد رسمی نشده‌اند اما از طریق تأسیس پایگاه لمونیر، یک شبه‌اتحاد را برای همکاری امنیتی همه‌جانبه به ویژه علیه تروریسم شکل داده‌اند؛ ۳- اهداف ژئوپلیتیکی در جیبوتی در ترکیب با الزامات استراتژیک ایالات متحده آمریکا، یک رابطه به ظاهر متقابل همراه با سود ایجاد کرده است؛ ۴- وجود پایگاه نظامی در جیبوتی به ایالات متحده اجازه می‌دهد تا در صورت لزوم، در جنگ‌ها مداخله کند و در نهایت، از سلطه ایالات متحده آمریکا حفاظت شود (Sun and Zoubir, 2016: 120).

در نگاهی کلی نیز حضور نظامی آمریکا در جیبوتی در دو دهه گذشته عمدتاً متأثر از ملاحظات ژئوپلیتیکی ذیل تحلیل شده است: تضمین پشتیبانی لجستیکی از جنگ‌ها در خلیج فارس؛ تأمین امنیت تنگه باب‌المندب به عنوان یک نقطه با اهمیت استراتژیک بالا در حمل و نقل دریایی و یکی

از پر ترددترین آبراهه‌های جهان؛ حفظ ثبات در شاخ آفریقا؛ انجام اقدامات ضد تروریستی، آموزش نظامی، مداخله بشردوستانه و اقدامات ضد دزدی دریایی؛ تضمین عبور نفت و حفاظت از سرمایه‌گذاری‌ها در حوزه انرژی؛ تسهیل همکاری با متحدین فعلی و یا بالقوه غربی و آفریقایی؛ و انجام دیپلماسی عمومی (Sun and Zoubir, 2016: 116).

دلیل دیگر حضور ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا و فضاهاى آبی متصل به آن، رقابت با چین و بعضاً روسیه و تلاش برای مهار اقدامات آن‌ها است. حضور آمریکا در اقیانوس اطلس و در شاخ آفریقا، نشانه ایجاد درک جدی از حضور فعال چین از سوی مقامات آمریکایی است. همه اقدامات، بخشی از سیاست مهار چین توسط آمریکا در منطقه شاخ آفریقا و اطراف اقیانوس هند و تأکید بر اهمیت ژئواستراتژیک این منطقه با ظرفیت استفاده نشده است (Abdel-Latif and Mokaddem, 2016: 23). در واقع، ایالات متحده آمریکا در منطقه اقیانوسی هند-آرام، دریای سرخ و شاخ آفریقا، محوریت تمرکز خود را بر تهدیدهای امنیتی غیرسنستی در آفریقا تا رقابت با چین و روسیه قرار داده است. با افزایش چشمگیر حضور چین به عنوان رقیب نظامی در منطقه اقیانوسی هند - آرام و همچنین حضور نظامی این کشور در شاخ آفریقا به عنوان بخشی از تهدید احتمالی برای دسترسی آمریکا به دریای سرخ و تنگه باب‌المندب، این کشور نیروهای خود را در منطقه در عرصه‌های مختلف نظامی به کار گرفته است (Melvin, 2019: 16). علاوه بر این، اولویت‌های امنیتی ایالات متحده در منطقه شاخ آفریقا در پاسخ به نقش فرآینده قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای به ویژه حضور روزافزون امنیتی چین در این منطقه و در آفریقا به طور گسترده‌تر، در حال تغییر بوده است. آمریکا در دسامبر ۲۰۱۸ میلادی، راهبرد جدیدی را برای آفریقا اعلام کرد که تمرکز آن بر رقابت بزرگ قدرت با چین و روسیه، در کنار پیشبرد منافع اقتصادی آمریکا و مقابله با سازمان‌های خشونت‌طلب افراطی است (Melvin, 2019: 27).

یک جنبه دیگر حضور آمریکا در شاخ آفریقا، مقابله با نفوذ ایران در این منطقه به خصوص در موضوع یمن است. ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا تا جایی که منافع این کشور مطرح باشد، تا حد زیادی رهبری سیاست‌ها را به شرکای خود در حاشیه خلیج فارس واگذار کرده است که این امر به ویژه در مورد تلاش برای محدود کردن و پایان دادن به نفوذ ایران در منطقه صادق بوده است. ایالات متحده آمریکا از مداخله نظامی ائتلاف به رهبری عربستان سعودی در یمن حمایت کرد تا

بتواند مانع از کنترل یمن توسط نیروهای الحوثی طرفدار ایران در این کشور شده و از تهدید امنیت عربستان سعودی جلوگیری کند (Feierstein, 2020: 13). در تحولات پس از عملیات ۱۷ اکتبر ۲۰۲۳ و جنبش مقاومت اسلامی (حماس) در سرزمین‌های اشغالی فلسطین موسوم به «طوفان الاقصی» و حملات رژیم صهیونیستی علیه نوار غزه و سپس لبنان، نیروهای ارتش یمن (حامی ایران و عضو جریان مقاومت) در دفاع از مردم فلسطین و لبنان و با هدف توقف حملات رژیم صهیونیستی علیه آن‌ها، بارها کشتی‌های این رژیم یا کشتی‌های عازم بندر ایلات در سرزمین‌های اشغالی فلسطین از جمله کشتی‌های آمریکایی را در دریای سرخ و خلیج عدن هدف قرار دادند. این موضوع سبب شد تا آمریکا در ماه دسامبر ۲۰۲۳ اقدام به تشکیل ائتلاف دریایی موسوم به «عملیات نگهبان رفاه»^۱ به رهبری خود و با حضور چند کشور دیگر در دریای سرخ کند. هدف از تشکیل این ائتلاف دریایی، مقابله با حملات نیروهای یمنی به کشتی‌های رژیم صهیونیستی یا کشتی‌های عازم سرزمین‌های اشغالی فلسطین و دفاع از امنیت مسیرهای تجاری در دریای سرخ اعلام شد. اما با وجود استقرار این ائتلاف در دریای سرخ، حملات ارتش یمن متوقف نشد.

۵- تجزیه و تحلیل

یکی از دلایل اعلامی حضور ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا و تداوم آن، مسئله «مبارزه و جنگ علیه تروریسم» است که ترکیبی از ماهیت ژئواستراتژیک و ژئوکالچر دارد. پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و حمله به برج‌های دو قلو در آمریکا، مبارزه با تروریسم در جهان بخصوص در منطقه غرب و جنوب آسیا و شاخ آفریقا، یک «کد ژئوپلیتیکی» و «راهبرد ژئوپلیتیکی» اصلی برای این کشور بوده است و در همین راستا، اقدام به استقرار نیرو و تجهیزات نظامی و تأسیس پایگاه در شاخ آفریقا از جمله در سومالی و جیبوتی کرد. ایالات متحده آمریکا با «برساخت ژئوپلیتیکی»^۲ از خطر تروریسم به عنوان یک تهدید جدی علیه منافع ملی و اهداف منطقه‌ای و جهانی خود و همچنین بهره‌گیری از ابزار «دیپلماسی عمومی» در سیاست خارجی برای اقتناع افکار عمومی و القای تلاش برای برقراری امنیت در جهان به واسطه مبارزه با تروریسم بین‌المللی، به صورت جدی وارد شاخ

^۱ Operation Prosperity Guardian

^۲ Geopolitical Construction

آفریقا و فعالیت در این منطقه شد. ایالات متحده آمریکا، تروریسم را یک «چالش ژئوپلیتیکی»^۱ در جهت منفعل کردن سیاست‌ها و راهبردهای خود برای «قلمروسازی» و «قلمروگستری» و مانعی در مقابل توسعه‌طلبی‌ها و اهداف ژئوپلیتیکی در سایر مناطق جهان از جمله در غرب و جنوب غرب آسیا و شاخ آفریقا تلقی می‌کند و این موضوع را توجیهی برای اقدامات و مداخلات در فضاهاى آبی و ساحلی شاخ آفریقا و سایر مناطق جهان قرار داده است.

علت دوم برای حضور ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا که از ماهیتی ژئواکونومیک برخوردار است، «حفظ امنیت مسیرهای تجاری دریایی و مبارزه با دزدی دریایی» در این منطقه است. به دلیل اهمیت بالای مسیرهای دریایی خلیج عدن، تنگه باب‌المندب و دریای سرخ برای عبور کشتی‌های تجاری کشورهای جهان از جمله آمریکا از آن‌ها و وقوع برخی ناامنی‌ها و اختلال در تردها به واسطه فعالیت دزدان دریایی در این منطقه، ایالات متحده با «برساخت ژئوپلیتیکی» خطر دزدی دریایی به عنوان تهدید و «چالشی ژئوپلیتیکی» علیه فعالیت‌های تجاری و اقتصادی خود، یک «کد ژئوپلیتیکی» و «راهبرد ژئوپلیتیکی» دیگر خود در شاخ آفریقا را مبارزه با پدیده دزدی دریایی به صورت انفرادی یا در قالب الگوی «همکاری» و مشارکت با سایر بازیگران فعال در این منطقه قرار داده است. ایالات متحده آمریکا نسبت به فضاهاى آبی و مسیرهای تجاری دریایی شاخ آفریقا «تعلق ژئوپلیتیکی» دارد و آن‌ها را مهم در حفظ و تداوم حیات تجاری و تجارت خارجی خود و از جمله لوازم اصلی رونق و توسعه اقتصادی تلقی می‌کند. از طرفی، این کشور با مشارکت در طرح مبارزه با دزدی دریایی در تلاش برای استفاده از ابزار «دیپلماسی عمومی» برای القای «نقش مؤثر» در برقراری امنیت برای عبور کالاهای مورد شهروندان در کشورهای وابسته به این مسیرهای تردد و تداوم نفوذ و تأثیرگذاری خود در مقابله با تهدیدهای بین‌المللی و افزایش بیش از پیش «وزن ژئوپلیتیکی» در جهان است.

علت مؤثر دیگر در زمینه حضور ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا، «تداوم سلطه و توسعه حوزه نفوذ و قلمروسازی» در این منطقه است. این علت ترکیبی از ماهیت ژئواستراتژیک و ژئوکالچر دارد. این کشور به دلیل برخورداری از «وزن ژئوپلیتیکی» بالا در میان قدرت‌های جهان، در سطح اول قدرت در «سلسله مراتب ژئوپلیتیکی» قرار دارد و صاحب سلطه و نفوذ بر نقاط مختلف

¹ Geopolitical challenge

است. حفظ سلطه و تداوم جایگاه خود در جهان، یک «کد ژئوپلیتیکی» و برنامه عملیاتی اصلی در سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا است و با هر گونه «چالش ژئوپلیتیکی» در این راستا مقابله می‌کند. این کشور، یکی از «راهبردهای ژئوپلیتیکی» را حضور فعال در شاخ آفریقا در ابعاد مختلف و توسعه حوزه نفوذ، قلمرو و «قلمروسازی» و «قلمروگستری» با بهره‌گیری از ابزارهای مادی و غیرمادی یا معنایی و مقابله با هر گونه تهدید و چالشی در این زمینه قرار داده است. این اقدامات آمریکا ماهیتی ژئوپلیتیکی دارد و تأثیرگذاری متقابل مؤلفه‌های «جغرافیا»، «سیاست» و «قدرت» در آن‌ها نقش آفرین است.

دلیل چهارم برای حضور فعال ایالات متحده آمریکا در فضاهای آبی و ساحلی شاخ آفریقا، «**رقابت با چین و مقابله با نفوذ این کشور**» در این منطقه با ماهیتی ژئواستراتژیک است. براساس ارزیابی‌ها و تحلیل‌های آینده‌پژوهانه، چین اصلی‌ترین رقیب و تهدید برای تصاحب جایگاه قدرت برتر جهانی ایالات متحده آمریکا در سال‌های آینده است و با روند پیشرفت چین در ابعاد مختلف بخصوص در بعد اقتصادی و نشانه‌هایی که از تضعیف قدرت آمریکا وجود دارد، این کشور با «برساخت ژئوپلیتیکی» نفوذ و تأثیرگذاری چین در جهان، اصلی‌ترین تهدید و چالش و بزرگ‌ترین رقیب برای خود را این کشور می‌داند. لذا رقابت با چین و مقابله با نفوذ این کشور در مناطق مختلف جهان، یک «کد ژئوپلیتیکی» اصلی در سیاست خارجی آمریکا است. این کشور، فعالیت چین در شاخ آفریقا و همچنین در منطقه اقیانوسی هند-آرام را یک «چالش ژئوپلیتیکی» برای خود تلقی می‌کند و درصدد است تا ضمن ایجاد و تداوم «توازن ژئوپلیتیکی» با این کشور در این منطقه، برای مقابله با توسعه نفوذ و قلمرو آن، حضور چین را با چالش مواجه کند. در واقع، این شرایط، یک فضای «رقابت ژئوپلیتیکی» را میان ایالات متحده آمریکا و چین در شاخ آفریقا ایجاد کرده که تلاش و مساعی دو طرف برای مهار اقدامات و مقابله با توسعه نفوذ یکدیگر است.

یک علت دیگر حضور و فعالیت ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا که ماهیتی ژئوکالچری دارد، «**مقابله با نفوذ و تأثیرگذاری ایران**» در این منطقه است. با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، این کشور از جمع متحدان آمریکا خارج شد. دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی با قطع و تنش در روابط ایران و آمریکا و اقدامات خصمانه واشنگتن علیه تهران در ابعاد مختلف همراه بوده است. ایالات متحده با «برساخت ژئوپلیتیکی» اهداف، رویکردها و اقدامات جمهوری اسلامی ایران، این

کشور را به عنوان یک چالش و تهدید در مسیر اهداف و منافع ملی می‌داند و مقابله با ایران یک «کد ژئوپلیتیکی» و برنامه عملیاتی در سیاست خارجی برای آمریکا است و همواره در صدد بوده است تا بر «کدهای ژئوپلیتیک» این کشور تأثیرگذار باشد. فضاهاى آبی و ساحلی شاخ آفریقا از جمله مناطقی است که ایالات متحده در صدد ایجاد «چالش ژئوپلیتیکی» برای ایران با هدف ممانعت از نفوذ و تأثیرگذاری این کشور و تلاش برای «انزوای ژئوپلیتیکی» آن در سطح منطقه و جهان است. دلیل پنجم حضور و فعالیت ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا و به طور خاص در فضاهاى دریایی این منطقه یعنی خلیج عدن، تنگه باب‌المندب و دریای سرخ، «حفاظت از امنیت کشتیرانی برای کشتی‌های رژیم صهیونیستی و کشورهای حامی این رژیم در مقابل حملات ارتش یمن» است. این مبحث، ماهیتی ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک دارد. در واقع، یک «کد ژئوپلیتیکی» و برنامه عملیاتی مهم در سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا، همواره حفظ موجودیت رژیم صهیونیستی در منطقه غرب آسیا و دفاع از این رژیم در مقابل تهدیدها بوده است و در ماه‌های پس از عملیات «طوفان الاقصی» و حملات این رژیم علیه نوار غزه و لبنان و واکنش ارتش یمن در دفاع از فلسطینی‌ها و لبنانی‌ها با استفاده از ابزار هدف قرار دادن کشتی‌های رژیم صهیونیستی یا کشتی‌های عازم بندر ایالات در سرزمین‌های اشغالی فلسطین، آمریکا با تلقی این اقدامات به عنوان یک «چالش ژئوپلیتیکی» مهم برای این رژیم و سیاست خارجی خود، یکی از «راهبردهای ژئوپلیتیکی» خود را حضور در دریای سرخ، تشکیل ائتلاف دریایی در این منطقه و حمله به خاک یمن قرار داده است.

نتیجه‌گیری

منطقه شاخ آفریقا یکی از مناطق مهم و برخوردار از اهمیت ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، ژئواستراتژیک و... در قاره آفریقا و در جهان است. این ارزش و اهمیت سبب نگاه ویژه بازیگران مختلف منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به آن شده است. یکی از بازیگران فرامنطقه‌ای مهم در شاخ آفریقا، ایالات متحده آمریکا است. این کشور که پس از پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق در جایگاه برتر قدرت و سلطه قرار گرفت، بنا به سیاست‌های قلمروگسترانه و سلطه طلبانه خود همواره در مناطق مختلف جهان به ویژه مناطق دارای ارزش و اهمیت بالای ژئوپلیتیکی حضور و

اعمال نفوذ داشته و بر همین اساس، مناطق آبی و ساحلی شاخ آفریقا از مناطق مورد توجه ایالات متحده آمریکا بوده است.

در نگاهی کلی، قاره آفریقا در سال‌های اخیر برای آمریکا همواره یک اولویت استراتژیک نبوده اما با وجود این، در کشورهای شاخ آفریقا و مناطق ساحلی آن حضور داشته و در صدد قلمروگستری در این منطقه بوده است. آنچه از شواهد و قرائن آشکار حاصل می‌شود، حضور نظامی و امنیتی آمریکا در شاخ آفریقا به ویژه در کشورهای جیبوتی و سومالی از سایر ابعاد برجسته‌تر است. جیبوتی و کمپ لمونیر میزبان تنها حضور نظامی دائمی و پایدار آمریکا در آفریقا و در واقع، تنها کشور میزبان پایگاه نظامی دائمی ایالات متحده در این قاره است. آمریکا این منطقه را به عنوان یکی از مقرهای ستاد مشترک نیروهای ترکیبی - شاخ آفریقا (CJTF-HOA) از جیبوتی اجاره کرده است که مأموریت آن برای آفریقا «حفاظت و دفاع از منافع امنیت ملی ایالات متحده» اعلام شده است. علاوه بر حضور نظامی و امنیتی، آمریکا اعلام کرده است که کمک‌های مالی، آموزشی، بهداشتی، تقویت نیروی کار، انرژی تجدیدپذیر و توسعه جامعه مدنی به جیبوتی ارائه می‌کند.

ایالات متحده در سومالی حضور عمده‌تأ نظامی و امنیتی دارد و در این چارچوب براساس اعلام این کشور، حضور نیروهای نظامی که در اوایل سال ۲۰۲۱ میلادی از سومالی خارج شدند، در اختیار داشتن پایگاه نظامی برای انجام عملیات‌ها در آفریقا و غرب آسیا، مقابله با دزدی و جرایم دریایی در شاخ آفریقا و امضای یادداشت تفاهم آمریکا و سومالی برای ساخت پنج پایگاه نظامی برای ارتش سومالی با هدف مقابله با گروه الشباب در اوایل سال ۲۰۲۴ از جمله مهم‌ترین ابعاد حضور ایالات متحده آمریکا در سومالی است.

اتیوپی در ابعاد مختلف با ایالات متحده رابطه دارد و بنا بر اعلام آمریکا، این کشور در ارتباط با مسائل حقوق بشری، اقتصادی، توسعه‌ای، آموزش، بهداشت و... اتیوپی را کمک می‌کند. درباره اریتره هم روابط این کشور با ایالات متحده آمریکا در پایین‌ترین سطح قرار دارد و این کشور کمکی به اریتره ارائه نمی‌دهد.

در ارتباط با دلایل حضور ایالات متحده آمریکا در شاخ آفریقا، علل حضور این کشور به صورت عمده، ماهیتی ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک، ژئوکالچر و ژئواکونومیک دارد. یکی از دلایل اصلی، پیگیری اهداف امنیتی و نظامی در مناطقی آبی و ساحلی شاخ آفریقا به خصوص در جیبوتی

و سومالی است که ترکیبی از ماهیت ژئواستراتژیک و ژئوکالچر دارد و با محوریت هدف اعلام شده «مبارزه و جنگ علیه تروریسم» پیگیری می‌شود. در چارچوب تبیین و تحلیل ژئوپلیتیکی، مبارزه با تروریسم، یک «کد ژئوپلیتیکی» و «راهبرد ژئوپلیتیکی» اصلی برای ایالات متحده آمریکا است و این کشور با «برساخت ژئوپلیتیکی» خطر تروریسم و بهره‌گیری از «دیپلماسی عمومی» در سیاست خارجی برای اقناع افکار عمومی وارد شاخ آفریقا شد. آمریکا، تروریسم را یک «چالش ژئوپلیتیکی» برای «قلمروسازی» و «قلمروگستری» خود تلقی می‌کند.

علت دیگر، «حفظ امنیت مسیرهای تجاری دریایی و مبارزه با دزدی دریایی» در شاخ آفریقا با ماهیت ژئواکونومیک است. آمریکا نسبت به فضاهاى آبی و مسیرهای تجاری دریایی شاخ آفریقا «تعلق ژئوپلیتیکی» دارد و با «برساخت ژئوپلیتیکی» دزدی دریایی به عنوان «چالشی ژئوپلیتیکی» علیه فعالیت‌های تجاری و اقتصادی خود، یک «کد ژئوپلیتیکی» و «راهبرد ژئوپلیتیکی» در شاخ آفریقا را مبارزه با دزدی دریایی قرار داده است. همچنین، این کشور با ابزار «دیپلماسی عمومی» برای القای «نقش مؤثر» در مبارزه با دزدی دریایی در تلاش برای افزایش «وزن ژئوپلیتیکی» در جهان است.

دلیل بعدی، «تداوم سلطه و توسعه حوزه نفوذ و قلمروسازی» در شاخ آفریقا با ترکیبی از ماهیت ژئواستراتژیک و ژئوکالچر است. آمریکا به دلیل برخورداری از «وزن ژئوپلیتیکی» بالا در سطح اول قدرت «سلسله مراتب ژئوپلیتیکی» جهان، حفظ سلطه و تداوم جایگاه خود را یک «کد ژئوپلیتیکی» می‌داند و با هر گونه «چالش ژئوپلیتیکی» در این راستا مقابله می‌کند. لذا یکی از «راهبردهای ژئوپلیتیکی» را حضور فعال در شاخ آفریقا و توسعه نفوذ، قلمرو و «قلمروسازی» و «قلمروگستری» قرار داده است.

علت چهارم، «رقابت با چین و مقابله با نفوذ این کشور» در شاخ آفریقا است. این علت ماهیتی ژئواستراتژیک دارد. آمریکا با «برساخت ژئوپلیتیکی» چالش و تهدید تأثیرگذاری چین در جهان، رقابت و مقابله با نفوذ این کشور را یک «کد ژئوپلیتیکی» اصلی می‌داند. آمریکا در یک فضای «رقابت ژئوپلیتیکی» با چین ضمن تلقی «چالش ژئوپلیتیکی» فعالیت این کشور در شاخ آفریقا و منطقه اقیانوسی هند-آرام، در تلاش برای ایجاد و تداوم «توازن ژئوپلیتیکی» با چین در این منطقه و ایجاد چالش برای مقابله با توسعه نفوذ و قلمرو این کشور است.

دلیل دیگر نیز «مقابله با نفوذ و تأثیرگذاری ایران» در شاخ آفریقا با ماهیتی ژئوکالچری است. آمریکا با «برساخت ژئوپلیتیکی» اهداف، رویکردها و اقدامات جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک چالش و تهدید، مقابله با این کشور را یک «کد ژئوپلیتیکی» دانسته و همواره در صدد بوده است تا بر «کدهای ژئوپلیتیک» ایران تأثیرگذار باشد. آمریکا در صدد ایجاد «چالش ژئوپلیتیکی» برای ایران در شاخ آفریقا با هدف ممانعت از نفوذ این کشور و تلاش برای «انزوای ژئوپلیتیکی» آن در سطح منطقه و جهان است.

پنجمین علت، «حفاظت از امنیت کشتیرانی برای کشتی‌های رژیم صهیونیستی و کشورهای حامی این رژیم در مقابل حملات ارتش یمن» است که ماهیتی ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک دارد. همچنان که اشاره شد، حفظ موجودیت این رژیم در منطقه غرب آسیا و دفاع از این رژیم در مقابل تهدیدها یک «کد ژئوپلیتیکی» و برنامه عملیاتی مهم در سیاست خارجی آمریکا است و در تحولات ماه‌های اخیر پس از عملیات «طوفان الاقصی»، این کشور با پیگیری این «کد ژئوپلیتیکی»، هدف قرار گرفتن کشتی‌های رژیم صهیونیستی یا کشتی‌های عازم بندر ایلات در سرزمین‌های اشغالی فلسطین را «چالش ژئوپلیتیکی» مهم برای رژیم صهیونیستی و سیاست خارجی خود می‌داند و یک «راهبرد ژئوپلیتیکی» را حضور در دریای سرخ، تشکیل ائتلاف دریایی و حمله به خاک یمن قرار داده است. لذا به نظر می‌رسد تداوم حملات رژیم صهیونیستی به غزه و لبنان و گسترش دامنه جنگ در منطقه، ادامه واکنش ارتش یمن علیه این رژیم و کشورهای حامی آن در فضاهاى دریایی شاخ آفریقا یعنی خلیج عدن، تنگه باب‌المندب و دریای سرخ برای توقف تجارت آن از این مسیرهای تجاری به سوی بندر ایلات و تلاش برای وادار کردن آن به توقف حملات علیه مردم فلسطین و لبنان را در پی خواهد داشت. در طرف مقابل هم می‌توان تداوم حضور آمریکا و هم‌پیمانان آن در فضاهاى آبی شاخ آفریقا را شاهد بود که مجموع این شرایط، افزایش ارزش، اهمیت و «وزن ژئوپلیتیکی» منطقه شاخ آفریقا و فضاهاى ساحلی و دریایی آن بیش از پیش را در پی دارد.

قدردانی

نویسنده بر خود لازم می‌داند تا از همکاری و حمایت‌های دانشگاه تربیت مدرس و مرکز مطالعات آفریقا در این دانشگاه کمال تشکر و قدردانی را داشته باشد.

فهرست منابع

- افشردی، محمدحسین. (۱۳۸۰). تحلیل ژئوپلیتیکی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه قفقاز و ارائه الگوی مناسب. رساله دکتری به راهنمایی محمدرضا حافظ نیا، دانشگاه تربیت مدرس. حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۰). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. مشهد: پاپلی.
- میرزائی تبار، میثم. (۱۴۰۱). تبیین ابعاد و علایق ژئوپلیتیکی حضور ایران در شاخ آفریقا، مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام. ۴(۲). ۱۵۵-۱۳۳.
- عبدالرحمن، حمدی. رؤی متباینه: تحالف البحر الأحمر وإحياء مفهوم "الأفرايا"، مركز المستقبل للأبحاث والدراسات المتقدمة، ۱۲ يناير ۲۰۲۰. في: <https://futureuae.com/ar/Mainpage/Item/5195>
- Abdel-Latif, J., Mokaddem, S. (2016). Ethiopia: Emergence and Positive Change in a Turbulent Geopolitical Context, Research Paper, RP-16/04, May. Rabat (Morocco): OCP Policy Center.
- Agnew, J. (2003). Geopolitics: re-visioning world politics. London and New York: Routledge.
- AP. US to build 5 new military bases for Somali army, which faces a rebellion by an extremist group. 15 February 2024. Retrieved from: <https://apnews.com/article/somalia-us-cooperation-new-military-bases-74e4a4d96a75990bf08dba75cf19ef3a>
- Cabestan, J.P. (2019). China's Military Base in Djibouti: A Microcosm of China's Growing Competition with the United States and New Bipolarity. *Journal of Contemporary China*, 29(125), 731-747. <https://doi.org/10.1080/10670564.2019.1704994>
- Congressional Research Service (CRS). Eritrea. In Focus. IF10466. Version 6. Updated 28 February 2019. Retrieved from: <https://fas.org/sgp/crs/row/IF10466.pdf>
- Feierstein, Gerald M. The Impact of Middle East Regional Competition on Security and Stability in the Horn of Africa. Middle East Institute. Policy Paper. Updated 18 August 2020. Retrieved from: <https://www.mei.edu/publications/impact-middle-east-regional-competition-security-and-stability-horn-africa>
- Ferras, P. (2015). Djibouti between opportunism and realism: Strategic pivot in the Horn. *Horn of Africa Bulletin (HAB)*. Volume 26. Issue 3. May-June. Sweden: Life & Peace Institute (LPI) .
- Flint, C. (2006). *Interdiction in Geopolitics*. London and New York: Routledge .
- Hassan, B.A., Glover, E.K., Luukkanen, O., Kanninen, M., Jamnadass, R. (2019). Boswellia and Commiphora Species as a Resource Base for Rural Livelihood Security in the Horn of Africa: A Systematic Review. *Forests*, 10(7). 551. <https://doi.org/10.3390/f10070551>
- Mekuriyaw, T.E. (2016). United States Policy towards Horn of Africa since 1991. *International Journal of Political Science and Development*. Vol. 4(4). pp. 134-139. DOI: 10.14662/IJPSD2016.024. Retrieved from: <https://www.academicresearchjournals.org/IJPSD/PDF/2016/April/Mekuriyaw%201.pdf>
- Melvin, N. (2019). The New External Security Politics of The Horn of Africa Region, SIPRI Insights on Peace and Security. No. 2019/2. Stockholm International Peace Reserach Institute (SIPRI). April. Retrieved from: <https://sipri.org/sites/default/files/2019-04/sipriinsight1904.pdf>
- Military Times. US military says troop withdrawal from Somalia is complete. Updated 17 January 2021. Retrieved from: <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2021/01/17/us-military-says-troop-withdrawal-from-somalia-is-complete>
- Styan, D. (2016). Djibouti: small state strategy at a crossroads. *Third World Thematics: A TWQ Journal*. 1(1). Pp 79-91. <https://doi.org/10.1080/23802014.2016.1175316>
- Sun, D., Zoubir, Y.H. (2016). The Eagle's Nest in the Horn of Africa: US Military Strategic Deployment in Djibouti. *Africa Spectrum*. 51(1). <https://doi.org/10.1177/000203971605100107>
- U.S. Department of State. U.S. Relations with Djibouti: Bilateral Relations Fact Sheet. Bureau of African Affairs. Updated 11 October 2018. Retrieved from: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-djibouti/>

- U.S. Department of State. U.S. Relations with Eritrea: Bilateral Relations Fact Sheet. Bureau of African Affairs. Updated 11 October 2018. Retrieved from: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-eritrea/>
- U.S. Department of State. U.S. Relations with Ethiopia: Bilateral Relations Fact Sheet. Bureau of African Affairs. Updated 14 January 2020. Retrieved from: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-ethiopia/>
- U.S. Department of State. U.S. Relations with Somalia: Bilateral Relations Fact Sheet. Bureau of African Affairs. Updated 13 August 2018. Retrieved from: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-somalia/>
- YourFreeTemplates. Free Horn of Africa Editable Map. Updated 23 May 2017. Retrieved from: <https://yourfreetemplates.com/free-horn-africa-editable-map/>